OSAMU TEZUKA -SARJAKUVAN JUMALA

Japani on tunnetusti sarjakuvan suurvalta. 1991 maassa myytiin 674 miljoonaa lasten sarjakuvalehteä sekä aikuisten lehtiä 823 miljoonaa. Sarjakuvakirjoja meni lisäksi kaupaksi 470 miljoonaa. Viimeisimmät tiedot kertovat sarjakuvalehtien levikin kasvaneen edelleen, nyt se on 1,8 miljardia lehteä vuodessa. Rahaa pelkästään sarjakuvalehtibisneksessä liikkuu liki 30 miljardia markkaa vuodessa.

Japanilaisia sarjakuvalehtiä voi sanoa lehdiksi vain tietyllä varauksella, niiden ulottuvuudet ovat lähempänä puhelinluetteloa kuin Aku Ankkaa. 6,2 miljoonana kappaleena viikoittain leviävä Shonen Jump on yli 400-sivuinen paketti, useat muut lehdet ovat saman kokoisia.

Kun japanilaisilta kysyy, missä ovat maan häikäisevän sarjakuvavyöryn juuret, niin vastaus on yleensä aina sama: Ozamu Tezuka. Sarjakuvapiirtäjä ja animaattori Tezukaa kutsutaan Japanissa usein hänen asemaansa kuvaavalla nimellä manga no kamisama, sarjakuvan jumala. Vähäisemmät artistit saavat tyytyä kunnianimityksiin sensei (mestari), kyosho (suurmestari), osama (kuningas) tai kyoso (uskonnon perustaja).

Osamu Tezuka (1928-89) syntyi Takarazukassa Osakan lähellä ja oli lapsesta asti Disneyn ja Max Fleisherin animaation ihailija. Hänen sarjakuvatuotantonsa onkin saanut enemmän vaikutteita animaatiosta kuin sarjakuvasta. Tezuka oli lahjakas piirtäjä pienestä pitäen ja kiinnostunut luonnosta. Hänen sodanaikaisissa muistilehtiöissään on jo sarjakuvamaista kerrontaa hyönteisten kuvien ohella.

Heikki Jokinen

Punaiset kirjat

Sodan jälkeen Tokiossa sijaitsevat perinteiset kustantamot olivat lamassa ja aiemmat kovakantiset sarjakuvat liian kalliita lapsille. Tokion kanssa kilpailevalla Osakan alueella syntyi pieniä kustantamoja jotka julkaisivat uudentyyppisiä sarjakuvalehtiä. Niitä kutsuttiin punaisiksi kirjoiksi kansissa yleensä hallitsevan punaisen värin vuoksi. Termi on jäänyt yleissanaksi tarkoittamaan aikakauden sarjakuvia. Kirjat tehtiin halvalla ja myytiin kadulla; mitään kummempaa jakeluverkostoa ei silloin edes ollut. Piirtäjille ei maksettu juuri mitään, mutta vastineeksi he saivat melko vapaat kädet.

1947 ilmestyi Osamu Tezukan piirtämä 200-sivuinen Shintaka rajima (Uusi aarresaari). Sen sivutaitto, luova äänitehosteiden käyttö ja reilu pituus tekivät siitä elokuvamaisen, vauhdikkaan tarinan. Kirjaa myytiin huikeat 400 000 kappaletta. Aikaisemmin Tezuka oli julkaissut vain koululaislehdessä neljän kuvan strippiä Ma-Chanin päiväkirja. Seuraavan parin vuoden aikana nuori Tezuka piirsi yli 20 vastaavaa Punaista kirjaa ja aiheutti sarjakuva-aallon Osakan ympäristössä. Arvostetuimpia Tezukan sen ajan töistä on tieteistrilogia Kadonnut maailma, Seuraava maailma ja Metropolis.

Sarjakuvateollisuus alkaa

Tokion kustantajat toipuivat pian ja ryhtyivät kehittämään sarjakuvajulkaisujaan. 1950 Tezuka pestattiin piirtäjäksi maan ensimmäiseen säännölliseen sarjakuvalehteen Manga Shonen. Lehti eli vain vuoteen 1955, mutta sen merkitys tienraivaajana oli suuri. Punaiset kirjat olivat ilmestyneet epäsäännöllisesti ja niitä oli hankala saada, lehdet veivät sarjakuvan säännöllisesti maan joka kolkkaan. Manga Shoneniin Tezuka loi pitkän sarjansa Jungle taitei (Viidakon hallitsija), joka tunnetaan myös nimellä Kimba the Lion. Kimban myöhemmät animaatioversiot osoittavat selvästi, mistä Disney Productions haki vaikutteita elokuvaansa The Lion King.

Sarjakuvien tulvaa ei voinut enää pysäyttää. Tezuka tuli kuuluisaksi koko maassa, lehtien levikit nousivat ja markkinoille tuli myös uusia lehtiä. Nuoret alkoivat piirtää sarjakuvia Tezukan vauhdikkaaseen tyyliin. Monet 50-luvulla hyvin nuorina aloittaneista piirtäjistä jäivät loppuiäkseen sarjakuvataivaan kiintotähdiksi kuten Fujio Fujiko, Shotaro Ishinomori ja Fujio Akatsuka. Lähes kaikki sanoivat innostuneensa Tezukan töistä.

Osamu Tezuka muutti 1954 Tokioon, jonne sarjakuvatcollisuuden pääpaikka oli siirtynyt. Hän työskenteli huikeaa vauhtia luoden kymmeniä uusia hahmoja ja sarjoja kuten tyttöjen seikkailusarja Ribon no Kishi (Princess Knight 1953-56, 1958 ja 1963-66), The Adventures of Rock Home ja The Devil of the Earth. Tunnetuimmaksi nousi kuitenkin Tetsuwan Atomu, englanniksi tunnettu nimillä Mighty Atom ja Astro Boy. Sankari oli poikarobotti, jolla oli tuhannen hevosvoiman vahvuus ja jaloissaan lentoon auttavat rakettisaappaat. Astro Boy oli aina oikeudenmukainen ja kykeni tuntemaan tunteita. 1963 Tezuka teki siitä Japanin ensimmäisen tv-animaatiosarjan, joka parhaimmillaan sai huikean 40,7 prosentin katsojapeiton. Astro Boy on Japanissa yhä elinvoimaisen robottisankarien lajin aloittaja.

Suosion syyt

Mikä sitten teki Tezukasta niin ylivoimaisen suositun? Japanissa oli sarjakuvaa ennen sotaakin, mutta se oli aivan erilaista. Se keskittyi humoristisiin strippeihin ja piirrokset tehtiin teatterinäyttämön estetiikalla eli ihmiset kuvattiin yleensä kokonaan ja vain yleiskuvina. Kuvien muoto ei muuttunut sen kummemmin kuin rytmikään. Pitkiä tarinoita sisältäviä sarjakuvia ei ollut. Tezuka teki aivan toisin. Hän loi jatkuvia sankarihahmoja, kehitteli pitkiä kertomuksia sekä seikkailua ja yhdisteli sarjakuvaan myös elokuvan ja teatterin kerrontakeinoja. Hän loi myös kuviin aivan uudenlaista vauhtia ja dynamiikkaa.

Hänen ensimmäisen sarjakuvakirjansa ensimmäinen sivu jo antaa viitteen tulevasta; sivu on jaettu neljään kuvaan joissa zoomataan lähestyvää autoilijaa silmistä yleiskuvaan. Liikeellä on vauhti ja suunta. Samoin hän toi Japanin sarjakuvaan monia nyt itsestäänselvyyksinä pidettäviä asioita: voimakkaat lähikuvat, pitkälle kehittyneen äänitehosteiden käytön, komeat yleiskuvat sekä valon ja pimeyden tehokkaan kuvauksen. Kerrontatekniikan monipuolistuminen mahdollisti syvemmät ja monimutkaisemmat tarinat. Sodan loppumisvuonna uransa aloittanut Tezuka antoi lukijoille sitä mitä he ehkä tietämättään kaipasivat, sekä seikkailua että romantiikkaa. Tämä muodosti jyrkän vastakohdan sotavuosien militarismille.

Populaarien seikkailusarjojen lisäksi Tezuka teki myös toisentyyppisiä sarjakuvia. 1953 hän julkaisi sarjakuvaversion Dostojevskin Rikoksesta ja rangaistuksesta, hänen keskiajan Japaniin sijoittuva mytologiaa, kuolemattomuutta ja elämän arvoitusta pohtiva sarjansa Hiro no Tori (Fenix) alkoi 1954 ja jatkui tuhansia sivuja. Jällensyntymää ja uskontoa Tezuka sivusi sarjakuvassaan Buddha, tieteen salaisuuksia ja maailman pimeää puolta lainsuojatonta lääkäriä kuvaalla 60-luvun Black Jack -sarjallaan. Hänen antimilitaristinen Adolf-sarjansa on saatavilla myös englanniksi.

Tezukan viime vuosina hänen sarjakuvastudiollaan oli kymmenen apulaista. Mahtavasta työtahdista huolimatta hän piti taiteellisen johdon monia muita piirtäjiä tarkemmin itsellään, avustajat saivat tehdä vain rasterointia, väripintoja ja autojen sekä vastaavien yksityiskohtia. Silti Tezuka tuotti sarjakuvaa yli 300 sivua kuukaudessa.

Monenlaisia animaatioita

Animaatio oli aina ollut Osamu Tezukalle läheistä. Oman kertomansa mukaan hän näki Disneyn Bambin 80 kertaa ja Lumikin 120 kertaa. 1961 Tezuka perusti oman animaatiostudion, Mushi Productions. Astro Boy muuttui tv-sarjaksi 1.1.1963 ja vuotta myöhemmin Kimba, valkoinen leijona maan ensimmäiseksi värilliseksi tv-animaatiosarjaksi. Aloittaessaan animaatiot Tezuka lupasi tehdä 30 minuutin Astro Boyn televisiolle joka viikko. Sovittu hinta oli pieni ja Tezukan täytyi ryhtyä riisumaan

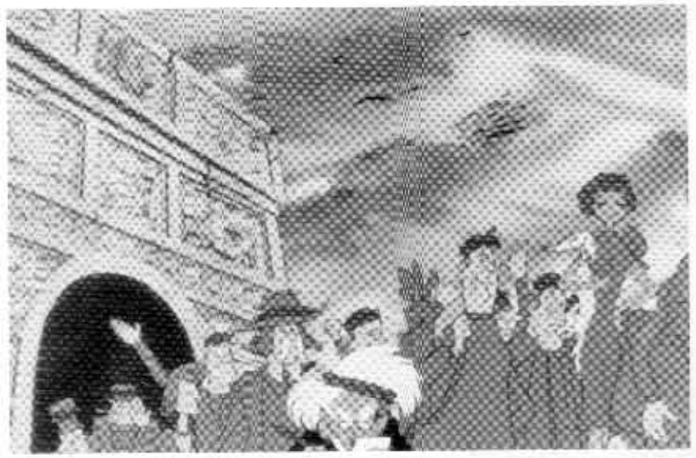

Pictures at an exhibition

animaatiota pysyäkseen budjetissa ja aikataulussa. Sarjan alkaessa studiolla oli vain kymmenen osaa valmiina. Hän aikoi saada valmiiksi yhden osan viikossa, mutta se ei onnistunut.

Disneyn studiolla käytettin puoleen tuntiin 20 000 animaatiokalvoa, mutta Tezuka kehitti rajoitettua animaatiota niin pitkälle, että selvisi osasta lopuksi vain 2 000 kalvolla. Tuloksena oli, että tv-animaation laatu- ja hintataso jäi Japanissa pitkään matalaksi. Rajoitettu animaatio hallitsi halvempana markkinoita, mutta se ei ollut teknisesti kovin korkatasoista. Vaikka Tezukan studiot tuottivat monia tv-sarjoja ja työntekijämäärä nousi neljään sataan, niin yhtiö meni silti konkurssiin 1973. Hän oli, päinvastoin kuin idolinsa Walt Disney, enemmän taiteilija kuin liikemies.

Voima sisällössä

Tezukan kaupallisten animaatioden voima onkin pitkälti niiden henkilöissä ja sisällössä. Hän oli osaava käsikirjoittaja, joka työskenteli myös muille animaattoreille. Hänen niin sarjakuva- kuin animaatiotuotantonsakin toistuvat teemat sodanvastaisuus, tieteen kehityksen ja ihmisen suhde, syrjinnän vastustaminen ja elämän arvoituksen pohtiminen vetoavat japanilaisiin edelleen. Tezukalla oli takanaan lääketieteen opintoja, se näkyy hänen aiheissaan ja tarinoissaan.

Hitler paasaa Osamu Tezukan Adolfissa.

Kuka on rotuvalio?

Jenkkien sarjakuva- ja animaatiomaailmaan Japani-buumin tuloverhuksessa ei ole juuri näkyvyyttä Osamu Tezukan tuotantoa. Oli sivuseikkaa hänen aikuisille suunnatut työnsä ikuisille murtosikäisille liian liksu ja ja luvanjutuusa liian sopoja? Adolf lienee Tezukan ensimmäinen laaja sarjakuvateos englanninkielellä. Sitä on julkaistu aikovuodesta kaksi noin 350-sivuista osaa.

Amakaan Adolf ei ole mitään tenulukemistoa. Adolf kuvaa toista maailmansotaa harvinaisesta näkökulmasta. Siinä pääneudutaan Japaniin ja Saksan liittolaisuuteen ja kerrotaan, että Japanissakin oli sodan vastustajia. Tarina alkaa ennen sodan puhkeamista ja jatkuu yli sadan solmimisen. Tarinassa on peräti kolme Adolfia. Yksi on tietysti se kuuluisin Aatu, kaiken pahan alku ja juuri, jonka perimässä on mikä Tezukan tarinassa juutalaista ainesta.

Kaksi muuta Adolfia ovat Japanin Kobessa kasvavia lapsia. Adolf Kamil on juutalainen, joka tahtoisi olla japanilainen kuten kaverinsa. Adolf Kaufmann on puolestaan japanilaisen äidin ja saksalaisen isän poika, joka tahtoisi olla hyväksytysti arjalaisena. Heidän kauttaan Tezuka hämmentää rotuajoja ja rotkoilee rasismia. Toista maailmansotaa ajatellaan helposti "pohjaana" sotana, jossa hyvät ja pahat rajat ovat selvillä. Jopa suomalaiset - Japanin ja Saksan liittolaiset - nielevät mukisematta korkeajännitysten synnä muiden yksiselitteisen kuvan. Tezuka sotkee näppäröisti muiset rajat ja näyttää, että kukaan ole puhtaasti yhtään mitään. Se ei tietenkään vähennä hirmutekojen naisten hirmuisuuden väärytyä, mutta voisi kai kysyä, kasvattaako se viikkaita nuupoonmin tai Dresdenin pommitusten väärytyä.

Länsimaisesta näkökulmasta Adolf on piirretty epätasaisesti niin kuin japanilaiset mangat yleensäkin. Välillä taustat ovat todella yksityiskohtaisia, mutta ihmishahmot lähes aina pyöreisilmäisiä pelkistyksiä. Mahtaan vaikea jonat piirretään mangassa niin usein yksityiskohtaisesti? Japanilaisen sarjakuvan tyyli on ihmeellisen pitkäjänteisen länsimaisen. Se muistuttaa tavallaan mekkikiekkiä ja mahdollistaa sikäläisen huikean nopean lukutahdin.

Kuvanlukijertajana Tezuka olisi voinut opettaa paljon monellekin länsimaiselle mestarille. Sitä paitsi tyylin rotuin nopeasti. Vaikeampaa on seurajaan niellä japanilaista melodraamaa. Adolfissa(kin) ihmisten väliset suhteet tuntuvat helposti lällyltä ja heidän käytöksessä paisutelluilta. Sopii silteen uiteilä, ovatko japanilaiset parempitsia vai länsimaalaiset kyynisiä.

Harri Römpötti

Perustettuaan 1975 uuden yhtiön Tezuka Productions Osamu Tezuka teki kaupallisen tuotannon ohella useita itsenäisiä animaatioelokuvia. Ne osoittavat hänen kykynsä huippuluokan tarinankertojana sekä animaation teknisen osaamisen ja eri tyylien hallinnan. Tunnetuimpia Tezukan animaatiosta lienevät Modest Musorgskin musiikkiin sovitettu episodielokuva Pictures at an exhibition (Näyttelykuvia, 1966), huikea kuvaus maailmanympärihyppelystä Jumping (Hyppelyä, 1984) puolituntinen puhtaimmalla klassisella Disney-tyylillä toteutettu luonnon ylistys Mori no densetsu (Tarina metsästä, 1987) sekä Onboro film (Filmi poikki, 1985), villin länsinen meta-parodia mykkäelokuvan tapaan. Tarina metsästä on Tezukan rakkaudentunnustus animaatiolle, elokuvassa siirrytään sujuvasti alan tyylistä ja klassikosta toiseen.

Japanin ensimmäiset elokuvateattereihin tarkoitetut aikuisten animaatiot kirjataan myös Tezukan tilille, Tuhat ja yksi yötä sekä Kleopatra. 1978 Tezukan Feniks-sarjakuvasta tehtiin myös näytelmäelokuva.

150 000 sivua sarjakuvaa

Muissa maissa Tezuka tunnetaan lähinnä animaatioistaan, hänen sarjakuviaan on käännetty satunnaisemmin. Astro Boy -animaatiosarja myytiin 20 maahan jo 1963, mutta sarjakuvana se levisi vähemmän. Yhdysvalloissa ensimmäiset Astro Boy -lehdet ilmestyivät 1965, osittain uudelleenpiirrettyinä ja väritettyinä.

Eniten japanilaisia sarjakuvia ilmestyy muissa Aasian maissa, Tezuka Productionsin johtaja Yoshihiro Shimizu kertoi maaliskuisella Suomen vierailullaan Tampereen lyhytelokuvajuhlilla. Tärkeimmät vientimaat ovat nyt Hong Kong, Taiwan ja Etelä-Korea. Euroopan maista Tezukan sarjakuvia ilmestyy nykyään lähinnä Italiassa ja Ranskassa, jossa ilmestyi juuri uusi osa Astro Boyta.

Osamu Tezuka kuoli japanilaisittain nuorena 60-vuotiaana äkilliseen sairauteen aamulla helmikuun 9. päivänä 1989. Hänen elämäntyönsä on uskomaton, niin määrällisesti kuin nauttimansa arvostuksenkin osalta. Tezuka piirsi 150 000 sivua sarjakuvaa, yli 500 eri nimekettä. Hän teki myös yli 60 eri animaatiota joissa oli yhteensä 800 elokuvaa. Takarazukan kaupungissa Japanissa avattiin pian Tezukan kuoleman jälkeen hänelle omistettu museo. Se on moderni rakennus jonka tilat on sisustettu Tezukan sarjakuvien ja animaatioiden henkeen. O

Oni (1972)

Kawamoto animoi Japanin perinnettä

Tampereen tämänvuotisten lyhytelokuvajuhlien komeimpia kokemuksia oli japanilaisen Kihachiro Kawamoton neljän nukkeanimaation esitys. Kawamoto yhdistää mestarillisesti nukkebahmot ja piirretyt taustat.

Tammikuussa 1925 syntynyt Kawamoto oli japanilaisen nukkeanimaation varhaisen mestarin, kunnioitetun Tadahito Mochinagan oppilaita. Hän perusti oman studion käsikirjoittaja Tadasu Iizawan kanssa, mutta lähtikin pian Eurooppaan, Prahaan maineikkaan Jiri Trnkan studioiden oppiin. Samassa laitoksessa on saanut hyväksi havaitun oppinsa myös suomalainen Katariina Lillqvist.

Kawamoto palasi Japaniin vuonna 1965. Hän jakoi työnsä kolmeen osaan; lasten opetus- ja viihdeohjelmiin televisiolle, kiertävään nukketeatteriin aikuisille ja animaatioon. Hänen ensimmäinen nukkeanimaationsa Hanaori (Älä vahingoita puita) vuodelta 1968 perustui suosittuun keskiaikaiseen komediaan. Kawamoto suosi jatkossakin perinteisiä japanilaisia aiheita no- ja kyogen-teatterista. Oni (Naispaholainen, 1972) kertoo kahdesta veljeksestä, joiden vanha äiti muuttuu paholaiseksi. Dojoji (Dojojin temppeli, 1976) kertoo munkkiin rakastuvasta nuoresta leskestä ja Kataku (Liekkien talo, 1979) neidosta, joka ei osaa valita kahdesta kosijastaan. Traagisia tarinoita kaikki kolme.

Kawamoton ilmaisussa yhdistyvät Japanin perinteet ja Trnkalta saadut länsimaiset opit. Puiset nukkensa hän saa näyttelemään mestarillisesti. Niiden kasvoihin ovat vaikuttaneet no-teatterin maskit ja muuhun tyyliin bunraku-nuket. Nukkejen ilmeiden vaihtelun puutteen Kawamoto korvaa kuvakulmilla ja valojen vaihtelulla. Jälki on häikäisevän hienostunutta.

Tampereella nähty sarja oli huima kokemus. Taso nousi hienosta Hanaorista Katakuun mennessä mestarilliseksi. Katakussa Kawamoto yhdisti nuket ja piirrostaustat täydellisesti. Tampereella harkitaankin laajempaa Kawamoto-sarjaa ensi vuodeksi.

Nukkeanimaatioiden lisäksi esitettiin Shijin-no-shogai (Runoilijan elämä, 1974). Piirtämällä tehty elokuva perustuu Kobo Ab_n romaaniin. Enempää tekniikka kuin nykyaikaisaihe eivät yllä Kawamoton perinteille perustuvien nukketöiden tasolle.

Kawamoton animaariot ovat keränneet kahmalokaupalla palkintoja pitkin maailmaa. Mutta Japanissa ne eivät ole järin suosittuja. Tampereella vieraillut Hiroshiman animaatiofestivaalin johtaja Sayoko Kinoshira arveli, että se johtuu japanilaisille liian tutuista perinnetarinoista. Elikkä siis vähän sama juttu kuin jos joku tekisi Suomessa mestarillista animaatiota koulussa pakkosyötetystä Kalevalasta?

Harri Römpötti